

A HIÁNY TÖRTÉNETEI

Anne Frank: Mesék és történetek a Hátsó traktusból

A berlini Madame Tussaud-panoptikum 2012-ben új szoborral gazdagodott. Ekkor került a kiállítás bábuai közé Anne Frank figurája, ahogy íróasztala mellett ül és derűs mosollyal oldalra néz. Kezében toll, előtte a híres naplója kinyitva, az asztalon „kedvenc tárgyai”: egy korabeli, film- és színpadi sztárokról szóló magazin, valamint a *Tamás bátya kunyhója* kötete. A viaszbábu a berlini múzeum történelmi részlegében tekinthető meg, a kiállítás rendezőit pedig saját bevallásuk szerint az a cél vezérelte, hogy a látogatók – elsősorban a gyerekek – ne csak egy életidegen, történelemóra-szerű képet kapjanak a múlt e nevezetes személyéről, hanem valamiféle érzelmi kapcsolatba léphessenek Anne Frankkal. Emiatt aztán a készítők a naplóra, illetve más korabeli beszámolókra és fényképekre hagyatkoztak, valamint öt független szakértőt kértek fel, hogy ellenőrizzék, minden részlet a helyén van-e, a viaszbábu megfelel-e a történelmi hűség támasztotta követelményeknek.¹ Az „élethű” figura tulajdonképpen Anne két híres fényképét ötvözi, a kislány mindkettőnél asztalnál ül és a kamerába tekint, az egyik fotón pedig toll és füzet is van a kezében. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek korábbi, a bujkálást megelőző iskolai felvételek, tehát Anne képei, amelyek fő tevékenységét, az írást reprezentálják, és mindannyiunk kulturális memóriájába beleégtek, a rejtőzködés és a naplóírás előtti, a gondtalan iskoláskort ábrázoló fotók. Ezek pedig paradox módon éppen a vizuális emlékezet hiányát példázják, vagyis azt, hogy kép és a szöveg közt időbeli csúszás van, a naplóíró Annéről már nincsenek vizuális nyomok. Sőt, ha továbbgondoljuk a dolgot, Anne Frank figurája többszörösen is a hiányt reprezentálja, hiszen a holokauszt emlékezet egyik legfőbb szimbolikus figurájának naplója a holokauszt élményét megelőző szöveg, Anne későbbi sorsáról, bergeni-belseni haláláról csak másodkézbeli beszámolókból tudunk.

Anne Frank és naplója mégis a közvetlenség illúzióját kelti, ahogy viaszbábujá és a gondosan megválogatott részletek is a közvetlen érzelmi benyomást célozzák. Ám némiképp problematikus, ha belegondolunk, hogy a Madame Tussaud-féle panoptikumban lévő szobrok igen furcsa elegyet alkotnak, hiszen a kiállításon a történelmi alakok mellett korunkbe-

A szöveg a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

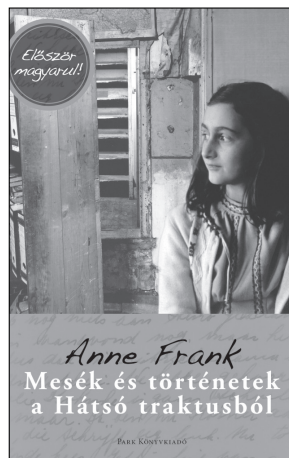
¹ Kate Katharina Ferguson: Image of a Young Girl: Madame Tussauds Unveils Anne Frank Wax Figure. *Spiegel Online*, 2012. March 09. <http://www.spiegel.de/international/germany/image-of-a-young-girl-madame-tussauds-unveils-anne-frank-wax-figure-a-820411.html> (letöltve: 2015. április 18).

Fordította Gera Judit

Park Kiadó

Budapest, 2014

288 oldal + képmelléklet, 3500 Ft

li politikusok, sztárok, sőt fikcionális figurák is helyet kapnak. Igencsak visszás hatást válthat ki a látogatóban Anne Frank szobra mondjuk Lady Gaga, Heidi Klum, Cristiano Ronaldo, sőt Shrek és Yoda mellett. Mi több, az Anne-figura kiállításakor az is vitát robbantott ki, hogy Annét egy szobányira helyezték el Hitler viaszszobrától (amely szintén heves ellenreakciót váltott ki, még 2008-ban, a múzeum nyitása idején az egyik első látogató felháborodását kifejezendő lecsapta Hitler fejét).²

Anne Frank alakja tulajdonképpen a mai napig megtestesíti a holokausztemlékezet bizonyos jellegzetességeit. A család hajdani rejtkehelyét a háború után majdnem lebontották, és jórészt Otto Frank erőfeszítéseinek, valamint a napló egyre szélesebb körű ismertségének és sikerének köszönhetően sikerült megmenteni a pusztulástól, majd renoválni, hogy 1960-ban megnyithassa kapuját az Anne Frank-háznak nevezett múzeum, amely az évtizedek során a holland főváros egyik leghíresebb és legnépszerűbb látványosságává nőtte ki magát. A látogatók végigjárhatják a Frank és a Van Pelbs (a naplóban Van Daan) családok, valamint Fritz Pfeffer (Annénál Dussel) rejtkehelyeül szolgáló Hátsó traktus különböző helyiségeit. 2010 óta pedig már a múzeum honlapjáról online virtuális túra keretében is bebarangolhatjuk az egyes szobákat, és bizonyos tárgyakra kattintva rövid kommentárokat hallhatunk, részletek szólnak meg a naplóból, korabeli felvételeket láthatunk, ismét csak a történelmi tapasztalat közvetlenségének illúzióját keltve.³ Anne Frank alakja és a Prinsengracht 263 alatti lakás nemcsak emlékezhely, hanem kvázi fogyasztási és árucikk is egyben: a múzeum turisztikai látványosság, a napló a 20. század egyik legnagyobb példányszámban eladott könyvsikere, hogy a különböző feldolgozásokat ne is említsük. Az 1954-ben bemutatott amerikai színpadi feldolgozás hatalmas sikert aratott, jórészt ez alapján készült az 1959-es hollywoodi filmváltozat, amelyet számos újabb filmes és televíziós adaptáció követett (most készül egy újabb, animációs változat a neves izraeli rajzfilmes, David Polonsky rendezésében).⁴

A színdarab és a korai filmadaptáció szemléletmódja és sikertörténete nagyban befolyásolta az Anne Frank-emlékezetet, ugyanis a nagyközönség számára is „fogyaszthatóvá tették” Anne történetét: a kislány ezekben már inkább fiatal hölgyként, csupa szív és mindig vidám tündérlény jelenik meg, aki a bujkálások közepette sem veszíti el optimizmusát és az emberi jóságba vetett hitét. Szerepét a filmben az akkor 21 éves (tehát az 1942–1944 közötti Annénál 8, illetve 6 évvel idősebb), némiképp Audrey Hepburnre emlékeztető színésznő, Millie Perkins játszotta, és a mozi melodramatikus jellege, megható befejezése erőteljesen meghatározta a későbbi Anne Frank-képet.⁵ Anne itt a letartóztatást megelőző percekben az emberek szeretetéről, valamint a lélek és a képzelet szabadságáról mesél fi-

² Madame Tussauds to Repair Beheaded Hitler. *NBCNews*, 2008. July 07. <http://www.nbcnews.com/id/25540602/#.VTIWYdysW-0> (letöltve: 2015. április 18).

³ <http://www.annefrank.org/en/Subsites/Home/Enter-the-3D-house/#/house/20/> (letöltve: 2015. április 18).

⁴ Vö. David Caspi: First Look. „Waltz With Bashir” Director’s Anne Frank Animation. *The Hollywood Reporter*, 2015. March 31. <http://www.hollywoodreporter.com/news/first-look-waltz-bashir-directors-785444> (letöltve: 2015. április 20).

⁵ A film címszerepére egyébként eredetileg Audrey Hepburnt kérték fel, állítólag maga Otto Frank is támogatta az ötletet, de a színésznő – aki 1929-ben, tehát ugyanabban az évben született, mint Anne Frank – nem vállalta, mert túl idősek tartotta magát a szerepre. Anne Frank utóéletével kapcsolatos kutakodásaim talán legmeglepőbb felfedezése egy nem túl széles körben elterjedt, de létező összeesküvés-elmélet, miszerint Audrey Hepburn *maga Anne Frank* lett volna, aki túlélve a háborút az USA-ba emigrált, és színészként vált híressé. A még az „átlagos” városi legendákhoz képest is gyenge lábakon álló tézis egyik legfőbb érve (az azonos életkoron és a némi külső hasonlóságon túl), hogy a félig holland származású Hepburn a háború alatt szintén Hollandiában élt, valamint (s ez köztudott) a színésznő nagy rajongója volt Anne naplójának, több nyilatkozatában is hangzottatta kettejük gondolkodásának, élményeinek hasonlóságát.

atal szerelmének, Peter Van Daannak (a szerelmi szál itt természetesen sokkal erőteljesebb, mint a naplóban olvasható félig-meddig kibontakozó kamaszrománc). A Broadway-darab és a film nyomán egy olyan Anne Frank lett a holokausztemlékezet emblémája, akinek nem mellékes ugyan a zsidó származása, de nem is hangsúlyos, mivel ő maga részben az egyetemes áldozati sorsot, részben pedig a minden körülmények között kitartó optimizmust, az emberi jószágba vetett hitet testesíti meg.⁶ A film hatására vált az Anne Frank-történet „jelmondatává” az a napló vége felé (az 1944. július 15-i bejegyzésben) szereplő rész, amelyben Anne kinyilvánítja: „még mindig hiszek az emberek lelki jószágában.”⁷ Mi több, a színdarabverzió végén a háború után a rejtkehelyükre visszatérő, a családból egyedül életben maradt Otto Frank a következőket mondja hallgatóságának: „Talán furcsán hangzik, ha azt mondom, hogy valaki boldog lehet egy koncentrációs táborban. De Anne boldog volt abban a holland táborban, ahová először vittek bennünket.”⁸ A koncentrációs tábor boldogságáról szóló meglehetősen koncepciózus betét a filmváltozathoz már kimaradt, de a hollywoodi mozi is a darab ábrázolásmódját vitte tovább egy olyan Anne Frank-figurát megalapozva, aki a kvázi humanisztikus holokausztértelmezést testesíti meg. Ő az ártatlan gyermek, akinek elvesztése mindenképpen tragédia, de fennmaradt naplója és a szöveg megrázó művészi ereje révén paradox módon mégis győzelmet aratott a gyilkosai fölött, ahogy az emberiség és a szeretet mindig győzedelmeskedni fog a háborún és az elnyomáson.

Valószínűleg nem véletlen, hogy Anne többek között azért is válhatott a korai holokausztemlékezet egyetemes szimbólumává, mert a hiány révén sorsát különböző értelmezésekkel lehetett feltölteni. Az Anne Frank-képet éppen a féligtudás jellemzi: ismerjük a naplót, ám a szöveg 1944. augusztus 1-jén véget ér, a többi néma csend, csak a későbbi beszámolókból, kutatásokból tudjuk, mi is lett Anne sorsa. Amit tudunk, az pedig nem éppen e korábbi narratívát erősíti. Az Annéval Bergen-Belsenben együtt raboskodó és a lány haldoklását közelről látó túlélők vallomásai finoman fogalmazva nem igazán a koncentrációs táborbeli boldogságot támasztják alá. Egy hajdani táborlakó társuk például így számolt be Anne és nővére utolsó napjairól: „A Frank lányok annyira lesoványodtak. Rettenetesen néztek ki. Voltak kisebb veszekedéseik a betegségek miatt, mert nyilvánvaló volt, hogy tifusuk van... Olyan csontvázszerű volt az arcuk, csupa csont és bőr. Rettenetesen fáztak. A legrosszabb helyük volt a barakkban, alul, az ajtó mellett, amit állandóan nyitogattak. Állandóan hallottuk kiabálásukat, »csukd be az ajtót, csukd be az ajtót«, de a hangjuk minden nap egyre gyengébb lett. Látszott, hogy mindketten haldoklanak. A tifusz felismerhető tünetei jelentkeztek rajtuk – a lassú elsorvadás, egyfajta apátia, néha felélénkültek, míg végül olyan betegek lettek, hogy nem maradt semmi remény. És elérte őket a vég.”⁹

Az éhezve, fázva és szenvedések közepette haldokló Anne Frank képe sokkal gyötörőbb, mint a letartóztatás előtt a képzelet szabadságáról és az emberekbe vetett bizalomról mesélő lányé – nem csodálkozhatunk rajta, hogy ez utóbbi vált populáris, és az emlékezet a mosolygó kislányt, a naplóját a képzeletbeli barátnőjének író, lassan felcseperedő

⁶ A darab és a film szerepéről az amerikai holokausztemlékezetben lásd: Allan Mintz: *Popular Culture and the Shaping of the Holocaust Memory in America*. University of Washington Press, Seattle and London, 2001, 17–20.

⁷ *Anne Frank naplója*. Ford.: Bernáth István. Park Könyvkiadó, Budapest, 2012, 299. Az angol változatban (és a filmben a mondat erőteljesebb): „In spite of everything I still believe that people are good at heart” („mindennek ellenére hiszem, hogy az emberek a szívük mélyén jók”).

⁸ Idézi: Alvin H. Rosenfeld: *Anne Frank és a holokauszt emlékezet jövője*. Ford.: Kunos Linda. In: Kovács Mónika (szerk.): *Holokauszt: történelem és emlékezet*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2005, 343–354, 345.

⁹ Rachel van Amerongen-Frankfooder beszámolóját idézi: Rosenfeld: i. m. 348–349.

ifjú hölgyet őrizte meg. A napló részint e hiányt működteti: a bujkálás Anne közvetítette részleges tapasztalata a közvetlenség illúzióját kelti, mintha a fiatal lány szövege révén élne tovább, s a napló „itt és mostja” bepillantást engedne a letartóztatás elől menekülő, normális életüket élni próbáló családok mindennapjaiba, akik nem tudják, amit mi igen: hogy hamarosan vége a naplónak, ahogy a Hátsó traktus közösségének is. Emiatt válhatott Anne szimbólummá és egyben árucikké is: a holokauszt áldozatainak naplóihoz gyakorta kapcsolódik az „adott nemzet Anne Frankja” címke – így aposztrofálhatta például a magyar származású, Itáliában élő Bruck Edith *Ki téged így szeret* című könyvét az 1964-es hazai kiadás fülszövege mint „az életben maradt Anne Frank naplóját”, vagy hasonlíthatták Anne Frankhoz a cseh Helga Weiss nemrég kiadott, a koncentrációs tábori élmények után közvetlenül, visszamenőleg megírt naplószerű feljegyzéseit.¹⁰ Sőt Anne Frank figuráját gyakran nemcsak adaptálták, hanem szimbolikusságát sokszor egészen direkt politikai célokra is felhasználták (így jelenhettek meg például a „palesztin Anne Frankok”, akiket a zsidó állam ugyanúgy üldöz, ahogy Annét hajdan a nácik).¹¹ Ahogy az sem véletlen, hogy Anne Frank naplója a holokauszttagadók egyik kedvenc témája, akik időről időre próbálják bebizonyítani, hogy Anne szövege hamisítvány, tehát a holokauszt nem történt meg (a kettő közötti összefüggés lényege „természetesen” a tagadók paranoid összeesküvés-elméletében van, miszerint Anne Frank megható története segített legitimálni a holokauszt – szerintük kitalált – történetét).¹²

A napló népszerűségét és fontosságát jól érzékelteti a szöveget övező filológiai kérdések sora, valamint ezek újra és újra felemlgetése is. Mint köztudott, Anne Frank naplója az általunk ismert formájában nem azonos az eredetivel, ugyanis különböző naplótárgyak vannak, amelyeket többször szerkesztettek újra. Anne a bujkálás alatt kezdte írni a szöveget, amelynek jelen formájához egy fontos esemény is hozzájárult: 1944. március 29-én a Hátsó traktusban rejtőzködő társaság hallgatta a londoni emigránsadó, az Oranje Rádió egyik műsorát, amelyben a bemondó arra szólította fel a holland népet, hogy minél többen készítsenek feljegyzéseket, és őrizzék meg ezeket, mivel így a háború után számos emlék, hiteles tanúságtétel maradhat majd fenn. Maga Anne így számol be az eseményről a szövegében: „Erre persze mindnyájan nekem estek a napló miatt. Képzeld el, milyen érdekes volna, ha megjelentetnék egy regényt a Hátsó traktusról. Már a címe miatt is azt hinnék az emberek, hogy detektívregény.”¹³ Ezután Anne már a majdani kiadás reményében látott hozzá, hogy korábbi feljegyzéseit átszerkessze és újrairja. A világháborút köve-

¹⁰ Bruck Edith: *Ki téged így szeret*. Ford.: Székely Sándor. Európa, Budapest, 1964. Helga Weiss: *Helga naplója – Élet a koncentrációs táborban. Egy fiatal lány visszaemlékezései*. Ford.: Varga György. Alexandra, Pécs, 2013.

¹¹ Vö. Rosenfeld: i. m. 352–354. Néhány éve egy Hollandiában előbb graffitiként, majd pólókon megjelenő Anne Frank-ábrázolás váltott ki botrányt, amely Anne egyik közismert képét rajzolta újra. E képen a fiatal lány a palesztin ellenállókra jellemző kendőt, kefiát visel. A témával kapcsolatos vita két markáns álláspontját lásd: Vacy Vlazna: *Palestine's Anne Frank*. *The Palestine Chronicle*, 2013. July 8. <http://www.palestinechronicle.com/palestines-anne-franks/>; Alvin H. Rosenfeld: *Exploiting Anne Frank. The Most Tasteless T-shirt Ever*. *The Weekly Standard*, 2008. June 23. <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/015/228xsaax.asp> (mindkettő letöltve: 2015. április 18).

¹² Talán feleslegesnek tűnhet e téma említése, egészen addig, amíg valaki nem néz körül a magyar nyelvű internetoldalakon, ahol megdöbbenő, hogy mennyi fórumon merül fel az Anne Frank-napló hamissága (sokszor a művet szellemesnek gondolt „sci-fi” műfajmegjelöléssel illetve). Mint ismeretes, az egyik legfőbb érv a napló hitelességét megkérdőjelezendő, hogy a szöveget (legalábbis több holokauszttagadó szerint) golyóstollal írták, amely abban az időben még nem terjedt el. Valójában a naplónak néhány lapján található csak golyóstollbeírások, amelyek bizonyíthatóan későbből, Otto Franktól származnak.

¹³ *Anne Frank naplója*. 221.

tően az egyedüli túlélő, Otto Frank a család barátjától és bujkálásbeli segítőjétől, Miep Giestől megkapta Anne feljegyzéseit és a napló két változatát: az eredetileg írott szöveget, valamint az Anne által 1944. március 29. után írt és átírt feljegyzéseket (ezeket a napló szakirodalma általában A és B változatoknak hívja). Bizonyos események lényegében két változatban is megvannak (köztük legtöbbször nincs túl nagy különbség), mások (az 1942 novembere és 1943 decembere közötti rész) csak a második verzióban maradtak fenn. A napló publikált formája már Otto Frank szerkesztői munkájának eredménye, aki az említett két szöveghalmazból egységes, végső könyvet hozott létre (ezt C változat névvel szokás jelölni). Ez 1947-ben jelent meg hollandul,¹⁴ majd ezt fordították le különböző nyelvekre olykor szintén kisebb-nagyobb változtatásokkal (a német kiadásból például kihagytak bizonyos, a helyi olvasók érzékenységet esetleg sértő részeket). Sokáig élt a legenda, amely szerint Otto Frank erősen cenzúrázta lánya szövegét, fontos elemeket hagyott ki belőle, és olykor önkényesen átírta azt. Mindezt az 1980-as években megjelent kritikai kiadás némiképp cáfolta: az apa valóban kihúzott néhány szakaszt a szövegből, ezek azonban messze nem annyira jelentősek (jórészt Anne édesanyját nem túl kedvező színben felmutató sorok vagy a kislánnyal kapcsolatos intimebb részek). A későbbiekben létrejött egy, a kimaradt részeket is tartalmazó szöveg, ez a D változat, és a 2000-es években magyarul kiadott verzió már erre épül.

Az új magyar kiadás az eredeti szöveg új fordítása is egyben: a hazánkban viszonylag korán, először 1958-ban napvilágot látott kötetet F. Solti Erzsébet magyarította. Bernáth István új fordítása olyan elemeket is pontosított, amelyek a korábbi magyar változatba már az Anne Frank-legenda részeként, talán öntudatlanul értelmezve fordításként kerültek bele. Ilyen látványos eset például, amelyet éppen az Anne körüli diskurzus működését érzékeltetendő idézek, az 1943. november 11-ei bejegyzés vége. A történet szerint Anne nem találja a töltőtollát, majd később kiderül, hogy a toll véletlenül a hulladékok közé keveredett, és a kályhába dobták. Bernáth fordításában a szöveg így ér véget: „Egy vigaszom van, bármily sovány is: a töltőtollam elhamvadt, és én is azt szeretném, ha annak idején majd elhamvasztaná!”¹⁵ Az olvasó persze elgondolkozhat a véletlenek szerepén, a toll és Anne majdani sorsának párhuzamán. Ugyanez történhetett hajdan, az első fordítás idején, itt ugyanis így hangzik a szöveg: „Egyetlen sovány vigaszom, hogy töltőtollam a krematóriumba került, oda, ahol egyszer én is végezni szeretném.”¹⁶ Ez alapján Annének az olvasó nemcsak írói tehetséget, hanem prófétaí attitűdöt is tulajdoníthatott, hiszen szövegében hátborzongató módon megjósolta szerzője sorsát, ahogy a magyar irodalom számos mártír írója, Petőfitől Radnótiig megtette. Mindez persze csak akkor működött így, ha nem tudtuk: Anne nem gázkamrában és krematóriumban végezte, hanem tífuszban halt meg, és tömegsírhoz temették.

A fenti, igencsak hosszúra nyúlt gondolatmenetet azért tartottam fontosnak ismertetni, mivel véleményem szerint a magyarul legutóbb megjelent Anne Frank-kötet, a *Mesék és történetek a Hátsó traktusból* címet viselő szöveg részint tovább árnyalja a bennünk kialakult Anne-képet, részben (és jórészt) pedig olvasását már bizonyos adott előfeltevések, Anne emlékezhely-szerepe határozza meg. A könyv lényegében a napló sajátos függelék-

¹⁴ A napló filológiai kérdéseinek és a különböző változatok problémájának alapos értelmezését lásd: Philippe Lejeune: A naplóját újíró Anne Frank. Ford.: Bárdos Zsuzsa. In: *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*. Szerk.: Z. Varga Zoltán. L'Harmattan, Budapest, 2003, 179–209.

¹⁵ *Anne Frank naplója*. 136.

¹⁶ *Anne Frank naplója (A hátsó traktus)*. Ford.: F. Solti Erzsébet. <http://vmek.oszk.hu/00200/00261/00261.pdf> (letöltve: 2015. április 19). Ezúton köszönöm A *holokauszt irodalma* című, a 2014/2015-ös tanév tavaszi szemeszterén tartott egyetemi szemináriumom hallgatóinak értékes megfigyeléseiket, hogy többek között e korábbi fordításrészlet problémájára felhívták a figyelmemet.

keként is olvasható: Anne szépírói tevékenységének szövegei találhatóak benne, azok a mesék, visszaemlékezések, rövid novellák, valamint egy regénytöredék, amelyeket a szerző a naplóval párhuzamosan írt. E történetek jó része külföldön már a naplóval közös kötetben vagy külön is napvilágot látott, magyar kiadása pedig a korábbi napló újrafordítása mellett a teljes Anne Frank-életmű itthoni megjelenítését célozza. Maga a jórészt szintén Anne által összeszerkesztett kötet többféle szöveget tartalmaz: a naplóból átvett, kisebb változtatásokon (általában rövidítéseken) átesett részleteket a Hátsó traktus mindennapjairól, a műltről szóló elégikus írásokat és elmélkedéseket, rövid esszéket (amelyek eredetileg akár iskolás fogalmazások is lehettek), egy tizenéves kislány bölcsekedéseit, valamint novellákat, meséket, illetve a *Candy* című, töredékben maradt regényt. Emellett maga a könyv, a 2005-ös holland kiadás alapján fordított magyar változat is fontosnak tartja, hogy Anne Frank szövegeinek szűkebb és tágabb kontextusát is felvázolja, ugyanis a kötet függeléké gazdag képanyaga mellett Anne és a Frank család életéről, a napló keletkezéséről és sorsáról, valamint a holland zsidóüldözésről szóló rövid tanulmányokat is közöl.

Nagyon nehéz arra a kérdésre válaszolni, hogy tulajdonképpen milyen is ez a könyv. Pontosan a korábban írtak miatt, hiszen Anne Frank művei kapcsán gyakorlatilag lehetetlen zárójelbe tenni a kontextust, a szerző életét és halálát. Nem csinálhatunk úgy, mintha afféle derék 1990-es évekbeli hazai posztstrukturalista irodalmárokként képesek lennénk a szerzőiséget figyelmen kívül hagyni, és a szövegeket önmagukban, a körülöttük lévő biográfiai, történeti és kulturális kontextusok nélkül olvasni (pontosabban inkább úgy fogalmaznék: jómagam képtelen vagyok erre). Fel lehet tenni ugyan a kérdést, hogy jó író volt-e Anne Frank, novellái a kontextus ismerete nélkül is működnének-e, de a kérdés véleményem szerint értelmetlen, pontosabban megválaszolhatatlan, mivel bármit is teszünk, Anne Frank szövegei sosem állnak önmagukban, jelentésükhöz teljes mértékben hozzájárul a szerző további sorsa, valamint a hajdani fiatal lány emlékének a holokauszt-emlékezetben betöltött szerepe is.

Anne Frank műveit többféleképpen is olvashatjuk. Olyan írózó zsenjeinek tekinthetjük őket, aki már naplójában és e kis írásokban megmutatta tehetségét. Ebben az esetben ismét a hiány jellemzi olvasatunkat, hiszen Anne maga a meg nem valósult lehetőség, az a tehetség, akinek a történelem (pontosabban a náciizmus embertelen diktatúrája) nem tette lehetővé, hogy igazán kibontakozhasson. Némiképp a másik irányba megy el a jelen kötet utószavát jegyző kutató, Gerrold van der Stroom egyik párhuzama. A holland tudós arról értekezve, hogy Annának nem volt ideje kéziratait rendezni és tisztázni, mert 1944 augusztusában letartóztatták, megjegyzi: „Ebben a sorsban osztozik azokkal az írókkal, akik szerencsétlenségükre fiatalon és váratlanul haltak meg, mint Vergilius, Shelley, Kafka...” (197).

Az illusztris sor egyrészt Anne világirodalmi rangját hivatott bizonyítani, másrészt pedig azt, hogy akárcsak a fenti szerzőknél, Anne Frank esetében is az életmű egyszerre egész és töredékes. Ám, ha ilyesféle kritériumokat akarunk a szövegen érvényesíteni, nem feltétlenül jön ki jól a jelen kötet. Az itteni írások olykor szomorúan nosztalgikusak (például a korábbi iskolai napjait bemutató *Emlékszel még?* című szöveg vagy a tanárait megörökítő rövid novellák), bájosan mesészerűek (mint a gazdájától megszökött, a világot megismerni vágyó plüssmackó, *Blurry, a Világfelfedező* története), máskor kissé didaktikusak, iskolai fogalmazásszerűek, olykor pedig erősen érződnek a szövegeken Anne akkori olvasmányai – például *A kis virágáruzlány* némiképp Andersen meséire emlékeztet, a *Candy* című regénytöredék pedig magán viseli a korabeli leányregények hatását. Amolyan „fiatalos” szövegek ezek, a szó jó és rossz értelmében egyaránt. Nem hiszem, hogy a *Blurry, a Világfelfedező*t vagy az *Illúzió a filmcsillagok életéről* című novellácskát (amelyben az elbeszélő elképzeli egy filmsztár mindennapjait) feltétlenül érdemes önmagában elolvas-

ni: egy tizenéves lány bájos, ígéretes szövegei ezek (olvastam már néhány kezdő író szövegét és tizenévesek iskolai fogalmazását is, és ezek alapján Anne Frank írásai tényleg ígéretesek), de egyáltalán nem remekművek. Sohasem tudhatjuk meg, hogy Anne Frank, ha túléli a koncentrációs tábor, írt volna-e valódi „nagy műveket”, ám ezek az írások éppen a későbbi, nem létező szövegek lehetőségét, azok fájó hiányát jelölik.

Olvasható a kötet a napló szövegeivel együtt is, azok kiegészítéseként, illetve a két könyv közötti viszonyokra koncentrálva. A legtöbb novellához dátummegjelölés is társul, így a keletkezési idő visszakövethető, s a naplót használhatjuk az adott novella „kód-könyveként” is: megnézhetjük, milyen konkrét mindennapi körülmények szegélyezték az adott szövegeket, s így az elbeszélések, illetve a napló együtt azt az illúziót nyújthatják, hogy közelebb jutunk Anne Frank „életvilágához”. A novellákban újra és újra visszatérő magány, meg nem értettség motívuma így Anne Hátsó traktusbeli életének, az összezárt, egyre többet viszálykodó emberek közt élő kislány szomorúságának újabb kifejeződése lenne. Ugyanígy nyilván az is jelentőségteljes, hogy a naplóból milyen részleteket emelt át Anne, mit tartott fontosnak a novellák keretként hangsúlyozni. Kereshetjük a korszak és a holokauszt utalásait is, utóbbi főleg a *Candyre* jellemző, amelyben egy beteg kislány és egy kisfiú kibontakozó románcának elbeszélését a szöveg vége felé egy újabb történetyszál szakítja meg: Candy egyik barátja, a zsidó származású Mary eltűnik (elhurcolják, vagy ő is bujkálásra kényszerül). E rész a korábbiakból nem igazán következik, egy szigorú ítésként a történetlogika perspektívájából funkciótlannak tarthatja, ám itt mégis jelentőséget nyer, hiszen Anne számára ekkor bizonyára ennek volt igazi tétje. A nosztalgikus emlékeket felelevenítő történetek és a mesék pedig ebből a szempontból épp arra utalnak, hogy a bezárt, bujkálni kényszerülő Anne emlékei, olvasmányai és a képzelete segítségével hogyan próbált kiszabadulni a rejtékely rabságából.

Akárhogyan is, alapvetően nem Anne szövegeit olvassuk, hanem inkább ezeken keresztül olvassuk újra Anne Frank emlékét és további sorsát. Ami bárki mástól csupán egy diáklány kedves, néhol didaktikus, néhol talán még kissé giccsesnek is tekinthető, de egyáltalán nem tehetségtelen szárnypróbálgatásai lennének, az Annétól a gyász jelölőjévé, a meg nem valósult lehetőségek szomorú nyomává válik. Anne szövegein keresztül magát a Hátsó traktusban szorongó Annét olvassuk, aki filmsztár és íróként szeretett volna lenni, és sohasem tudhatjuk meg, ha túléli, milyen műveket írt volna. Anne naplója és novellái esetében még erőteljesebben működik az az olvasói attitűd, amely a naplóolvasást alapvetően jellemzi: valami közvetlenebb, „testközelibb” tapasztalatot várunk, mintha Anne háta mögött állva kukkantanánk bele a szövegébe (akárcsak a berlini panoptikumban), s általa részesei lehetnénk a Hátsó traktus életének, az ő szemén keresztül láthatnánk bele a bujkálás mindennapjaiba és egy tizenéves kislányt foglalkoztató problémákba, vágyakba. Sohasem fogjuk megismerni Anne nővére, Margot nézőpontját (aki állítólag szintén vezetett naplót), ahogy Anne és Peter kibontakozó románcát is csak az egyik fél felől szemlélhetjük. Teljesen esetleges az is, hogy Anne naplója és egyéb írásai fennmaradtak, és ismerhetjük őket: számos tényezőnek kellett összejárnia, hogy így történhessen. Ha Miep Gries nem őrizte meg őket, és nem adta át Otto Franknak, ha az apa nem keres állhatatosan kiadót (és egyáltalán: ha Otto Frank, a Hátsó traktus többi hajdani lakójához hasonlóan, nem éli túl a koncentrációs tábor), ha nem vagy nem akkor fordítják le angolra, s az első kiadáshoz nem Eleanor Roosevelt ír előszót, ha nem készül el a színpadi és a filmváltozat – és még sorolhatnánk azokat a lehetőségeket, amelyek révén Anne Frank emléke úgy járt volna, mint a hatmillió áldozat legtöbbszöré. Anne szövegei a másik hatmillió napló és mese hiányát is reprezentálják, apró történetei azoknak a soha le nem írt meséknek és szövegeknek a hiánya miatt olyan hatásosak, amelyeket a háború után ő maga írhatott volna, illetve amelyeket más áldozatok nem írtak meg vagy nem mesélhettek el.